

SHIRAK TOROSYAN

*PhD in History
National Assembly of RA*

TRABZON FOR ARMENIA AS AN OPPORTUNITY OF ACCESS TO THE BLACK SEA AND PONTIC GREEKS POSITION (1919–1920)

The issue of sea access was one of the priority issues of the foreign politics of the First Republic of Armenia. So, this issue has always been on the agenda of both the RA Government and delegations operating in Paris. Immediately after the publication of the «Armenian Demands Memorandum» jointly presented by the two Armenian delegations at the Congress held in Paris on February 12, 1919, the Armenian-French relations sharply worsened because of Cilicia, which has also been included in the circle of Armenia's territorial demands. However, as is known, by the common consent of the Entente powers, Cilicia has been included in the French influence zone. After the manifestation of some resistance, avoiding the dangerous perspective of being involved in the confrontation with France, the Armenian delegates publically refused from the demands for Cilicia, putting an emphasize on the access to the Black Sea, and Trabzon has been initially considered as its most possible variant. Trabzon has been also included in the «Armenian Demands Memorandum», which has been first of all conditioned by the Russian-Turkish Agreement on the Armenian reforms signed by the Russian-Turkish-German consent on January 26 (February 8) 1914 as a natural access to the Black Sea. The circumstance that the further Armenian-Turkish border, which would pass through the Trabzon, Erzurum, Bitlis and Van vilayets, has already been principally outlined at the Paris Congress, also especially contributed to the issue on the provision of Armenia's access to the Black Sea through Trabzon. Some part of the Greeks also supported these expectations of the Armenians, about which assured Greek Ambassador to Paris Romanos Boghos Nubar. Even the head of the Greek government Venizelos during one of the sittings of the Paris Congress stated that Armenia is worth of having Trabzon¹.

But the Greeks, represented by the Greek «Pontos» company, which was founded after Turkey's defeat in the First World War, appealed to the Paris

¹ Ահարոնյան Ա., 2001, 58:

Congress, demanding that the Greek (Pontic) state should be formed in the Trabzon vilayet (together with the Janik and Amasia sanjaks) or it should be attached to Greater Armenia². The following publication of the «People's Voice» daily is the evidence of this: «A special Committee will be organized in order to restore the historical Pontic state between the Trabzon and Samsun vilayets. The headquarters of the Committee is located in Marseilles, the agitation committees will be in the Caucasus, Egypt, Switzerland and America. The committee states that one million Greeks live in the Black Sea coast, between the Caucasus border and Samsun. They hope that the Congress of solidarity will satisfy their demand and the Pontic state will revive».³ Konstantinidis, the Chairman of the abovementioned «Pontos» organization established by the Pontic Greeks in Europe, submitted a complaint against the aspirations of the Armenians. The Greeks publish articles in French that they do not want to change the Turkish oppression with the Armenian oppression; they are ready to protect their rights with weapon, etc.⁴

This complaint has been conditioned by the fact that according to the Greeks, in the circumstance of being separated from Turkey together with the Armenians, there will appear danger of the Pontic Greeks' swallowing by the Armenians.⁵ It is, of course, a false viewpoint, which contributed to the destruction of Pontos. Negotiations were conducted between the representatives of the Armenian National first congress and the European Pontic Greeks in Paris in April, 1919. The Greeks rejected the suggestion on joining to Armenia with the right for internal autonomy and the Armenians rejected the suggestion on the formation of confederation. So, two suggestions remained in the agenda:

1. Pontos becomes an independent republic and Armenia is given an open access with the ports of Rize and Athens (the Greeks' suggestion).

2. Armenia and Pontos form the Federation by the example of Switzerland (the Armenians' suggestion).⁶

Here Konstantinidis was indignant at the behavior of representatives of the national delegation Boghos Nubar pasha and G. Noratunkyan, when the Armenian political figures advanced an issue on Trabzon's joining to Armenia, which disappoints Konstantinidis and jeopardizes the possibility of the further cooperation. Some Armenian figures being the apologists of the Armenian-Greek

² Արզումանյան Մ., 1973, 230–231:

³ «Ժողովրդի ձայն», Թիֆլիս, 19 յունուարի, 1919, թիվ 13:

⁴ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 182, թ. 10:

⁵ Հունական արխիվային փաստաթղթեր հայ-հունական հարաբերությունների մասին առաջին Հանրապետության շրջանում (1918–1920), 1998, 35:

⁶ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 182, թ. 11:

joint front have also been against the sharpening of the Armenian-Greek relations by Trabzon's request. On this occasion, A. Tyurapyan writes: «What was the sense to raise the issue of Trabzon or some other issue and to catch from each other the skin of a non-killed wolf?»⁷.

Anyway this viewpoint contained some element of defeat. But the Greeks partially changed their position at the beginning of 1920. Of course, they continued complaining in the issue of the provision of Trabzon to the Armenians, but, proceeding from the negative position of the great powers in the issue of the independence of Pontos, they had to think about joining to Armenia, so they have sent a delegation to Armenia for continuing the negotiations started in Paris. Greek metropolitan Phillipidis Xrisantos (Xrisanph) of Pontos arrived in Yerevan on January 1, 1920, on the pretext of visiting the Armenian Catholicos. Xrisanph was a close associate of Venizelos and the Chairman of the Pontic delegation in Paris. According to Simon Vratsyan, the Pontic Greeks demanded that Pontos should be separated from Turkey and a separate Greek state should be formed. The whole territory of Rize-Sinop (Lazistan) between the Pontic mountains and the Black Sea with the population of 1 220 000 (800 000 Moslems, 350 000 Greeks and 70 000 Armenians) would be included in that state. Xrisanph came to decide the relations between Armenia and Pontos and suggested the following:

Either the Republic of Pontos would be one allied part of the Republic of Armenia,

or Pontos would be independent and would join Armenia on the co-allied bases,

or Independent and equal Pontos and Armenia would be connected with each other with alliance and unification.

In the last case Armenia would have its own sea access in Athines. Xrisanph has been well received in Yerevan, and the Armenian-Pontic treaty has been concluded, according to which:

Pontos would be included within Armenia as its allied part under the abovementioned conditions, but Pontos would be governed in its internal affairs through its own Sejm.

The Armenian and Pontic delegations would operate in Paris in harmony.

If the independences of Armenia and Pontos were rejected, the Armenians and Greeks would undertake together actions up to the revolt for obliging that the common independence should be recognized.⁸

⁷ Թյուրապյան Ա., 1925, 23:

⁸ Վրացյան Ս., 1993, 383:

In addition to these points, it has been also predicted that the Pontic army, the military ministry, the monetary system, the state finances, the foreign policies, the post and telegram department, as well as the land and sea communication would be common and united with the Republic of Armenia.⁹ This treaty was signed at Khatisyan's home on January 2 with the participation of members of the government, and Xrinasp and Greek diplomatic representative in Tiflis Stavritakis represented the Greek party.¹⁰ In fact, the suggestion advanced by the Armenians in Paris has been approved, and by the example of Switzerland Pontos would be connected to Armenia. On January 7, the government of Armenia approved the Armenian-Pontic Agreement.¹¹ At last, after the Yerevan Agreement by the order of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia A. Khatisyan and the head of the Greek delegation in Paris, Prime Minister of Greece E. Venizelos, the Colonel Dimitros Goteniotis (Kateniotis) being engaged in the issues of Pontos signed in Tiflis the Treaty on the formation of the Armenian-Greek Federation. The Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia A. Khatisyan and Military Minister R. Ter-Minasyan participated in these negotiations from the Armenian party. According to Ruben, it was decided to come to an agreement with Greece and to form a front against the nationalists threatening both of them. A port between Rize and Chorokh in the Black Sea would be given to Armenia as an ownership, and Pontos would become an independent state, forming a confederation with Armenia.¹²

But in the meantime, the Armenian delegation of Paris did not refuse from its demands for Trabzon and did not recognize this treaty, reproving Yerevan for concessions. This is the evidence of the fact that Aharonyan, during the February 24 meeting with Goteniotis arriving in London, after being acquainted with him and the treaty signed with Khatisyan, says: «My government has not informed me about anything, and it is pity that I am not able to change our demands. In addition, we authentically have not demanded Trabzon, we just requested from the Conference some territory in the Black Sea coast, allowing the Conference to decide itself the issue on the territory of ports and coasts...»¹³

On this occasion, Colonel Goteniotis sent a telegram from London to the Ministry of Foreign Affairs of Athens on February 17: «...I have visited Nubar

⁹ **Խատիսյան Ա.**, 1968, 188–189:

¹⁰ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 182, թ. 11–12:

¹¹ Ibid, գ. 259, թ. 11:

¹² **Ռուբեն**, 1991, 240:

¹³ **Ահարոնյան Ա.**, 59:

pasha and presented the agreements reached in Tiflis, and he has been astonished. Mr. Aharonyan, a representative of the Yerevan Republic, also expressed surprise the next day. I stressed my perplexity on the occasion of such unawareness...»¹⁴

As we see, the disharmony of actions between the Armenian government and the Armenian delegations has been noted: on the one hand, the government signed an agreement with the Greeks, on the other hand, the delegation was not aware of it, and after being acquainted with it, rejected it. This divergence of opinions caused damage to the common cause and showed that the government has not been always on top of issues. According to Poghos Nubar and Aharonyan, this agreement, where the government showed unnecessary concession, declining the pretention as regards Trabzon, became a reason for the sharp change of the position of Greeks in the issue of Trabzon.

According to A. Aharonyan, «.... and hence they do not wish to listen any more about the concession of Trabzon to us».¹⁵ Warm and friendly contacts and negotiations between the Greek and Georgian delegations also gave birth to some doubts at the Armenian delegates. Our delegates thought that to abuse confidence of the Armenians by the Greeks is the only reason for the cooperation reached at the price of such sacrifices, and Pontos can cooperate with Georgia as soon as it becomes independent with the support of the Armenians.¹⁶

This mistrustfulness, as we will see in the next pages, was not groundless, because the Georgian delegation came up against the transference of Trabzon to Armenia. Such aspirations of the Pontic Greeks raised indignation of the Lazars, who were supported by the English being opponents to the idea of the Greek autonomy of Pontos. The «Islam Gyurjistan» («Moslem Georgia») newspaper released in Batumi and being controlled by the English writes: «The Lazars are quite indignant with the information that the Greek national committee has been formed in Constantinople for the restoration of the historical Pontic kingdom. The Lazistan's youth expressed readiness to protect their homeland and its existence.»¹⁷

In spite of all of this, on 23 February 1920, Efxinos Pontos President Constantinidis presented a memorandum at the London Congress about the separation of Pontos from Turkey and the formation of the Federation with the Republic of Armenia.¹⁸

¹⁴ Հունական արխիվային փաստաթղթեր, 1998, 104:

¹⁵ Ահարոնյան Ա., 59:

¹⁶ Ibid, 104.

¹⁷ «Ժողովրդի ձայն», 2 փետրուարի, 1919, թիվ 24:

¹⁸ Արզումանյան Մ., 1973, 252:

This idea started to be encouraged to some extent by the Entente, because at the beginning of the 1920s the Bolshevik Red Army registered serious successes in the struggle against Denikin and conquered Rostov, opening way to the Caucasus, and the Armenian-Pontic possible alliance would considerably strengthen the barrier raised against the Bolsheviks in the region. The matter was that on the advice of Venizelos the military convention has been concluded between Armenia and Pontos for struggle against the Bolshevik invasion, which was signed by Ruben Ter-Minasyan and Colonels Cateniotis (Goteniotis) and Ananias.¹⁹

Of course, for the Greeks and Armenians the use of this alliance against the Kemalists was top-priority. It is quite important to mention that the Armenian-Greek anti-Turkish cooperation has started much earlier. With the purpose of conducting negotiations against the Kemalists I. Stavridakis, the head of the Greek diplomatic mission in Tiflis, arrived in Yerevan on 1 September 1919.²⁰ The purpose of the Greeks was to form in the region the military forces from the local Greeks, whose area of formation would have been Armenia²¹.

The position of the Entente powers about Armenia's access to the Black Sea through Trabzon is also interesting. The French position became more exact during the regular meeting between our delegates and French Foreign Affairs sub-Secretary Philip Bertlow held in London on 20 February, 1920. Answering the question of the Armenian delegates what is the status of the issue of Armenia's access to the Black Sea, taking into account the circumstance that it is of vital importance for Armenia, Bertlow mentioned in a cold tone that Switzerland also lives without sea. Our delegates inverted that «Switzerland is located in the heart of Europe, it is surrounded by civilized states, so the analogy is not convincing here. At last, before the war we made use of the sea roads of both Turkey and Russia. Now unyoking us politically from these two states, it would be unfair and contradictory to put us now under the economic yoke of all our hostile neighbors.»²² Bertlow again gave an avoiding response. Members of the Italian delegation also hinted on the ill will of France around this issue during a meeting held with the Armenian delegates.²³ But visible shift was noticed in this issue in February. On February 23, the Foreign Affairs Commission of the parliament adopted a resolution after a meeting of Boghos Nubar pasha and A. Aharonyan

¹⁹ Ibid.

²⁰ Հունական արխիվային փաստաթղթեր, 1998, 11:

²¹ Ibid., 16.

²² Ահարոնյան Ա., 54:

²³ Ibid., 58.

with a member of the English parliament lord Robert Cecil held in London on February 22, where it was, in particular, mentioned: «Armenia's small republic should have its access to the Black Sea...»²⁴.

So, it becomes obvious that England and France had serious disagreements around the issue of Armenia's having access to the Black Sea. France obviously came up against the solution of that issue, when the matter was related to Trabzon. The suggestion on the transference of Trabzon to Armenia was considered as unreasonable yet in the January 11 memorandum with the motivation that, according to the French government data, the overwhelming majority of the population of the Trabzon vilayet was Moslem. In essence, for settling down in the eastern coasts of the Mediterranean Sea (Cilicia, Syria) and Small Hayk, the French supported the Turks in the issue of keeping of these parts of the Empire within Turkey. And as Trabzon was considered for Armenia as one of the possible ways of sea access, the French categorically came up against it. According to them, 80% of the population of the Trabzon vilayet is Moslem, so the country should also stay Turkish, and the construction of a railroad from Erzurum to Trabzon is impossible in practice because of the country's mountainous position, hence it is useless to give Trabzon to the Armenians.»²⁵ Trabzon was of vital importance for Armenia. The US especially supported Armenia in that issue, proceeding from the aspiration for a united mandate. The US government sent a Memorandum to the allied states on 26 March 1920, where the following was mentioned: «Taking into consideration the fact that Trabzon has always been the last station of the trade road along Armenia, and that Venizelos, speaking on behalf of the Greeks living in that territory, stated that they rather prefer communication with Armenia than with Turkey, the US government hopes that the powers will come to an agreement to give Trabzon to Armenia.»²⁶ But the Greeks became more aggressive. The Greek delegation, visiting the Armenian delegation in March and also before it in London, threatened that if the Armenians continued demanding Trabzon, they would join the Turks, because Trabzon is the head of Pontos, and the Greeks will not allow to separate the head from the body.²⁷ Of course, those visits and sharp conversations did not bear official character and their purpose was to keep the Armenians back from the pretensions as regards Trabzon.

²⁴ Ibid., 56.

²⁵ Հայաստանը միջազգային դիվանագիտության..., 1972, 604:

²⁶ Գալոյան Գ., 1999, 282:

²⁷ Ահարոնյան Ա., 122:

So, the Armenian side decided to refuse from the demand for Trabzon with the purpose of not adding the Greek enmity to numerous difficulties, as well as for keeping the goodwill of the Greek government.²⁸

The circumstance on the provision of an economic access through the Trabzon port to Armenia predicted by the Treaty of Sevres also influenced this decision. And already in July, Venizelos published his changed position: «My papakha saw that Pontos and Armenia formed a united state. But the implementation of the program became impossible. The Pontic Greeks wanted to be autonomous... Trabzon, the capital of Pontos, should serve as an economic access for Armenia (Sh.T)»²⁹.

After the signing of the Treaty of Sevres, when it became clear that the US President should decide the Armenian-Turkish borderline, the Greek delegation of Paris decided to send a long telegram to W. Wilson and ask, while deciding the border of Armenia, not to forget that Trabzon from the very beginning was a Hellenic city, and now one cannot separate it from Hellenism.³⁰ The great powers were against the formation of the second Greek state in Pontos, so the Greeks should search more serious collaboration verges with Armenia. But Colonel Goteniotis noted that the naivety and unprofessionalism of the Pontic Greek diplomats, including Trabzon metropolitan F. Xrisantos, hindered the matter. Armenia, having to access to the external world, demanded Trabzon, considering it as its only rescue. But the Pontic Greeks advanced the hypothesis about «the non-separation of Pontos» and finally buried the issue of liberation of Pontos, in which the great powers, of course, contributed their share.³¹

So, the Armenian-Greek agreement has not been brought into effect. Due to the comprehensive support of France, Italy and especially the Soviet Russia the Kemalists smashed the Greek Army in 1921–1922, and the whole Pontos was cleaned up from the Greeks. And the theme on the formation of the Greek sate of Pontos has been closed at the Lozan Congress.

BIBLIOGRAPHY

Ահարոնյան Ա., – 2001, Սարդարապատից մինչև Մեյր եւ Լոզան: Քաղաքական օրագիր, Երևան, 2001:

Արզումանյան Մ., – 1973, Արհավիրքից վերածնունդ, Երևան 1973:

²⁸ Ibid, 123.

²⁹ «Ճակատամարտ», Կ. Պոլիս, 20 յուլիս, 1920, թիւ 506 (2327):

³⁰ «Յառաջ», Երևան, 16 հոկտեմբերի, 1920, թիվ 226:

³¹ Հունական արխիվային փաստաթղթեր, 1998, 33–34:

Գալոյան Գ., – 1999, Հայաստանը և մեծ տերությունները 1917–1923 թթ., Երևան, 1999:

Թյուրապյան Ա., – 1925, Հայ ժողովրդի դատաստանին առջև. 1914–1924, Մարսել, 1925:

«Ժողովրդի ձայն», 2 փետրուարի, 1919, թիվ 24:

«Ժողովրդի ձայն», Թիֆլիս, 19 յունուարի, 1919, թիվ 13:

Խատիսեան Ա., – 1968, Հայաստանի Հանրապետության ծագումն ու զարգացումը, Բեյրութ, 1968:

Հայաստանը միջազգային դիվանագիտության – սովետական արտաքին քաղաքականության փաստաթղթերում (1828–1923 թթ.), Ջ. Կիրակոսյանի խմբագրությամբ, Երևան, 1972:

Հունական արխիվային փաստաթղթեր հայ-հունական հարաբերությունների մասին առաջին Հանրապետության շրջանում (1918–1920), հունարենից թարգմ. Հ. Բարթիկյանը, Երևան, 1998:

«Ճակատամարտ», Կ.Պոլիս, 20 յուլիս, 1920, թիվ 506 (2327):

«Յառաջ», Երևան, 16 հոկտեմբերի, 1920, թիվ 226:

Ռուբեն, – 1991, Հայ յեղափոխականի մը հիշատակները, հ. Է, Երևան, 1991:

Վրացյան Ս., – 1993, Հայաստանի Հանրապետություն, Երևան, 1993:

ԾԻՐԱԿ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ Ազգային ժողով

ՏՐԱՊԵՉՈՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ ՈՐՊԵՍ ՍԵՎ ԾՈՎ ԵԼՔԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՈՆՏՈՍԻ ՀՈՒՅՆԵՐԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ (1919–1920 թթ.)

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ծովային ելքի հիմնահարցը հանդիսացել է Հայաստանի առաջին Հանրապետության արտաքին քաղաքական առաջնահերթություններից մեկը։ Ուստի այդ խնդիրը մշտապես գտնվել է Ա՝ՀՀ կառավարության և Փարիզում գործող պատվիրակությունների օրակարգում։ Հայկական զույգ պատվիրակությունների կողմից 1919 թ. փետրվարի 12-ին Փարիզի վեհաժողովին համատեղ ներկայացրած «Հայկական պահանջների հուշագիրը» հրապարակվելուց անմիջապես հետո կտրուկ սրվեցին հայ-ֆրանսիական հարաբերությունները Կիլիկիայի պատճառով։ Խուսափելով Ֆրանսիայի հետ հակամարտության մեջ մտնելու վտանգավոր հեռանկարից, հայ պատվիրակները հրաժարվեցին Կիլիկիայի նկատմամբ պահանջներից՝ շեշտը դնելով միայն Սև ծովով ելքի վրա, որի ամենահավանական տարբերակը սկզբնապես համարում էին Տրապիզոնը։ Հայերի այս ակնկալիքներին աջակցում էր նաև հույների որոշ հատվածը, ինչի մասին հավաստել էր Փարիզում հունական դեսպան Ռոմանոսը Պողոս Նուբարին։ Նույնիսկ Հունաստանի կառավարության ղեկավար Վենիզելոսը Փարիզի վեհաժողովի նիստերից մեկում հայտարարել էր, թե հայերն արժանի են Տրապիզոնն ունենալու։

1919 թ. ապրիլին Փարիզում Պոնտոսի հարցով բանակցություններ տեղի ունեցան Հայ ազգային առաջին համագումարի և Եվրոպայում գործող պոնտահույների «Պոնտոս» կազմակերպության ներկայացուցիչների միջև, սակայն՝ անարդյունք։ Բայց արդեն 1920 թ. սկզբներին հույները մասամբ փոխեցին իրենց դիրքորոշումը։ Ելնելով Պոնտոսի անկախության հարցում մեծ տերությունների բացասական դիրքորոշումից՝ նրանք ստիպված էին խորհել Հայաստանի հետ միանալու մասին, ուստի պատվիրակություն ուղարկեցին Հայաստան՝ Փարիզում սկսած բանակցությունները շարունակելու համար։ 1920 թ. հունվարի 1-ին Պոնտոսի հույն մետրոպոլիտ Ֆիլիպիդիս Խրիսանթոսը

(Խրիսանֆ) ժամանեց Երևան: Խրիսանֆին Երևանում լավ ընդունեցին և կնքվեց հայ-պոնտական պայմանագիրը, ըստ որի՝ 1. Պոնտոսը մտնելու է Հայաստանի կազմի մեջ, իբրև նրա դաշնային մեկ մասը, իր ներքին գործերում Պոնտոսը կառավարվելու էր սեփական սեյմի միջոցով, 2. հայկական և պոնտական պատվիրակությունները Փարիզում գործելու էին համերաշխ, 3. Եթե Հայաստանի և Պոնտոսի անկախությունները մերժվեն, հայերն ու հույները միասին քայլեր են ձեռնարկելու մինչև ապստամբություն՝ հարկադրելու համար, որ ճանաչվի ընդհանուր անկախությունը: Սակայն, Փարիզի հայկական պատվիրակությունը առժամանակ չհրաժարվեց Տրապիզոնի նկատմամբ իր պահանջներից և չճանաչեց այդ պայմանագիրը՝ դիտողություն անելով Երևանին զիջողականության համար:

Պոնտոսի հույների ձգտումները հարուցում էին նաև լազերի վրդովմունքը, որոնք աջակցություն էին ստանում Պոնտոսի հունական ինքնավարության գաղափարի հակառակորդ անգլիացիների կողմից:

Այս ամենից ելնելով՝ 1920 թ. փետրվարի 23-ին Էվքսինյան Պոնտոսի նախագահ Կոնստանտինիդեսը Լոնդոնի խորհրդածրոյովին հուշագիր է ներկայացնում Թուրքիայից Պոնտոսի անջատման և Հայաստանի Հանրապետության հետ դաշնություն կազմելու մասին: Այս գաղափարը սկսում է ինչ-որ տեղ խրախուսվել Անտանտի կողմից, քանի որ հայ-պոնտական հնարավոր դաշինքը զգալիորեն կուժեղացներ տարածաշրջանում բոլշևիկների դեմ բարձրացված պատենշը: Իհարկե հայերի և հույների համար առաջնայինն այդ դաշինքը քեմալականների դեմ օգտագործելն էր: Սակայն հույները 1920 թ. մարտին ավելի ագրեսիվ էին դարձել: Հունական պատվիրակությունը, Լոնդոնում այցելելով հայկական պատվիրակությանը, սպառնում է, որ եթե հայերը շարունակեն պահանջել Տրապիզոնը, ապա իրենք կմիանան թուրքերին, որովհետև Տրապիզոնը Պոնտոսի գլուխն է, և հույները թույլ չեն տա գլուխն անջատել մարմնից: Հունական կառավարության բարյացակամությունը պահպանելու նպատակով հայկական կողմը արդեն օգոստոս ամսին որոշում է հրաժարվել Տրապիզոնի պահանջից:

Մեծ տերությունները դեմ էին Պոնտոսում երկրորդ հունական պետության ստեղծմանը, հետևաբար հույները պետք է ավելի լրջորեն համագործակցության եզրեր փնտրեին Հայաստանի հետ: Սակայն պոնտացի հույները առաջ քաշեցին «Պոնտոսի անբաժանելիության» մասին վարկածը և վերջնականապես Պոնտոսի ազատագրության հարցը դուրս մնաց օրակարգից:

ШИРАК ТОРОСЯН

Кандидат исторических наук

Национальное собрание РА

ТРАПЕЗУНТ ДЛЯ АРМЕНИИ КАК ВОЗМОЖНОСТЬ ВЫХОДА К ЧЁРНОМУ МОРЮ И ПОЗИЦИЯ ПОНТИЙСКИХ ГРЕКОВ (1919–1920)

РЕЗЮМЕ

Проблема выхода к морю являлась первоочередной для внешней политики Первой республики Армения, так что этот вопрос не сходил с повестки дня как правительства, так и работавших в Париже армянских делегаций. Сразу же после публикации представленного 10-ого февраля 1919 г. на Парижской конференции двумя армянскими делегациями «Меморандума армянских требований», резко обострились армяно-французские отношения из-за Киликии. Пытаясь избежать опасности конфликта с Францией, армянские делегаты отказались от требований в отношении Киликии, ставя во главу угла вопрос выхода к Черному морю, наиболее вероятным решением которого они считали выход через Трапезунд. Претворению в жизнь этих чаяний армян содействовала также часть греков, о чем заявил в Париже Погосу Нубару посол Греции Романос. Даже руководитель греческого правительства Венизелос выступил на одном из заседаний Парижской конференции с заявлением о том, что армяне достойны того, чтобы получить Трапезунд.

В апреле 1919 г. в Париже состоялись переговоры по понтийскому вопросу между представителями Первого армянского национального конгресса и действующей в Европе организацией понтийских греков «Понт», однако переговоры не увенчались успехом. Но уже в начале 1920 г. греки частично пересмотрели свою позицию. Исходя из негативной позиции великих держав в вопросе независимости Понта, они вынуждены были объединиться с Арменией и посему направили в Армению делегацию для продолжения переговоров, начатых в Париже. 1 января 1920 г. греческий митрополит Понта Филипидис Хрисантос (Хрисанф) прибыл в Ереван, где он нашел теплый прием. В Ереване был заключен армяно-понтийский договор, согласно которому: 1. Понт должен войти в состав Армении в качестве ее федеральной части, свои внутренние вопросы он будет решать через собственный сейм; 2. ар-

мянская и понтийская делегации должны действовать в Париже в содружестве друг с другом; 3. Если Армении и Понту откажут в независимости, армяне и греки предпримут совместные действия вплоть до восстания, чтобы заставить признать общую независимость. Однако армянская делегация в Париже не отказалась от своих требований в отношении Трапезунда и не признала этот договор, выразив недовольство уступками со стороны Еревана.

Устремления понтийских греков вызывали также возмущение лазов, которые получали поддержку со стороны англичан, выступавших против идеи автономии понтийских греков.

Исходя из этого, 23-го февраля 1923 г. президент Понта Эвксинского Константинидес представил на Лондонской конференции меморандум об отъединении Понта от Турции и заключении союза с Республикой Армения. Эта идея нашла в какой-то степени поддержку Антанты, поскольку возможный армяно-понтийский союз мог стать в регионе существенным барьером для большевиков. Разумеется, для армян и греков первоочередным было использовать этот союз против кемалистов. Однако в марте 1920 г. греки стали вести более агрессивную политику. Греческая делегация выступила в Лондоне с угрозами против армянской делегации, заверяя в том, что если армяне не перестанут требовать Трапезунд, то они объединятся с турками, поскольку Трапезунд является «головой» Понта, и греки не позволят отделить голову от тела. Поэтому армянская сторона, дабы ко всем сложностям не добавить вражду греков и сохранить дружественные отношения с греческим правительством, уже в августе 1920 г. приняла решение об отказе от Трапезунда.

Великие державы были против создания в Понте второго греческого государства, следовательно, греки должны были пойти на более серьёзное сотрудничество с Арменией. Однако понтийские греки выдвинули версию «Целостности Понта», и тем самым вопрос об освобождении Понта был окончательно снят с повестки дня.